

OD WASHINGTONSKÉHO KONSENSU KE KRIZI

Martin Janíčko, VŠE v Praze; Pavel Janíčko, poradce ČMKOS

Ilona Švihlíková. Globalizace a krize, souvislosti a scénáře

Všeň : Grimmus, 2010. 296 stran. ISBN 978-80-87461-01-3.

Aktuální tematika

Určitě není příliš nutné zdůrazňovat, že práce Ilony Švihlíkové je jednoznačně aktuálním a užitečným příspěvkem do rozpravy o momentální ekonomické situaci nejen u nás, ale i v celosvětovém kontextu, respektive v kontextu ekonomicky vyspělých zemí, jichž se finanční a ekonomická krize dotýká zcela nejzásadněji.

Již jen toto konstatování má samo o sobě výraznou vypovídací hodnotu, neboť zpochybňuje některé pokusy různých analytiků a komentátorů „parcelovat“ globální ekonomickou krizi na části a dokazovat, že krizové jevy nejsou důsledkem chybného nastavení celosvětového ekonomického a sociálního systému, ale vyplývají z dílčích nesprávných rozhodnutí konkrétních vlád. Existují i snahy dále „rozdřít“ ekonomickou krizi nejen z geografického hlediska, ale také z hlediska chronologického, a vydávat současnou ekonomickou situaci za jakousi dočasnou a nevýznamnou výhytku ve v zásadě pozitivním ekonomickém vývoji globalizované ekonomiky. Tato výhytka může být vcelku jednoduše korigována vylepšením hospodářských politik na státní/vládní i regionální úrovni a racionalizací chování některých mezinárodních institucí. Právě na základě podrobného chronologicko-geografického popisu a rozboru obsaženému v analýze I. Švihlíkové může

čtenář dojít k závěru, že současné krizové jevy jsou jen zákonitým vyústěním fungování (lépe řečeno spíše „nefungování“) současného převládajícího sociálně-ekonomického systému, v zásadě nastoleného začátkem devadesátých let minulého století. Je přitom dosti paradoxní, ale zároveň i velmi pochopitelné a zdůvodnitelné, že důsledky krize jsou zmírňovány existencí a vlivem těch oblastí a regionů, kde uplatňování „všespasitelných“ doporučení a rad „apoštolů volného trhu“ bylo podrobeno racionální analýze a v zásadě odmítnuto. Nejzřejmějším příkladem tohoto typu zemí/regionů je jistě Čína, jakkoli jsou některé sektory její ekonomiky připodobňovány ke kapitalismu 19. století.

Chronologické řazení

První část své analýzy věnuje autorka právě chronologickému zkoumání vývoje a výskytu krizových jevů ve světové ekonomice od konce 70. let minulého století do současnosti. Autorka se zde zabývá problematikou vzniku stagnačních prvků, projevujících se v tehdejší (zejména kapitalistickém) světě právě od konce 70. let 20. století a také reakcí, jež tyto změny vyvolaly v prostředí ekonomické teorie hlavního proudu a při utváření hospodářských politik nejvyspělejších zemí tehdejšího světa. Tento posun autorka charakterizuje jako „útek od Keynesa k Friedmanovi“ a přechod

od aktivní vládní politiky založené na investiční aktivitě a podpoře veřejného sektoru k využívání finančních (monetaristických) nástrojů a k deregulační politice, zejména pokud jde o soukromý sektor. Namísto politiky založené na posilování celkové poptávky nastupuje podle I. Švihlíkové trend, který je teoreticky vystavěn na tzv. ekonomii strany nabídky, jejímž obsahem je v podstatě snižování daňového zatížení a odstraňování dalších „překážek“ pro soukromé podnikání a akumulaci soukromého kapitálu, a to pod heslem „přiliv zvedá i malé loďky“. Tato koncepce pak dosáhla svého triumfálního dovršení na konci 80. a začátku 90. let po rozpadu socialistického systému (bloku) ve střední a východní Evropě a v SSSR, kdy se uvedené principy staly základem teď už celosvětově prosazované politiky, zformulované v tzv. Washingtonském konsensu. Autorka ukazuje, jak tyto přístupy, jejichž společným jmenovatelem bylo „zbožštění“ volného trhu a snížení role státu v ekonomice, a které byly původně připravovány příslušnými institucemi (především MMF) pro „řešení“ zadluženosti rozvojových ekonomik, byly nakonec pojaty jako základní osa pro celosvětovou reformaci ekonomik. Navíc se to mělo týkat nejen ekonomik méně vyspělých a tzv. tranzitivních, ale i některých ekonomik západoevropských a samozřejmě USA. Výsledky tohoto modelu a jeho uplatnění v praxi na sebe podle autorky nenechaly dlouho čekat; v případě rozvojových zemí se hovoří o ztracené dekádě (do r. 2000), v případě regionu východní Evropy o „pokusné laboratoři“, kde bezmyšlenkovitě zavádění trhu vyústilo v některých případech do katastrofického propadu hospodářství (Rusko). Reakcí na tyto procesy pak byl i vznik některých do jisté míry oponujících myšlenkových schemat a přístupů, jako je rozvoj konceptů tzv. třetí cesty kombinací liberalismu a sociáldemokratismu nebo rozmach latinskoamerické levice.

Geografické řazení

Autorka v následujícím textu podniká „turné“ po jednotlivých světových regionech a popisuje dopady těchto jakoby dílčích krizových jevů s jejich společnými i specifickými vlastnostmi. Čtenář se tedy může seznámit s dopady mexické krize (1993–94) s hrozivými sociálními a vnitřně-bezpečnostními důsledky, s podmínkami v Rusku po aplikaci privatizačního scénáře Jegora Gajdara, jehož důsledky byly v některých ohledech (ukazatelích) horší než rozvrat sovětského hospodářství v podmínkách 2. sv. války, ale i s pohledem na asijskou krizi 1997–98 a vývoji v latinskoamerickém prostoru, kde v pozadí jsou viditelné spekulativní praktiky mezinárodních financí.

Atmosféra zpopularizovaného přístupu *laissez-faire* (někdy také *laissez-passer*) se promítla i do vývoje ve stěžejní světové ekonomice, tedy v USA, kde vyvolala expanzi nízkonákladových ekonomických činností (služeb) a ztrátu aktivit zaměřených na fyzickou produkci. Zde se také formovalo nové paradigma vycházející z předpokladu, že dluhy jsou hlavním motorem ekonomiky, a doprovázené růstem morálního hazardu velkých kapitálových hráčů pod dnes již notoricky známým heslem *too big to fail*, neboli „příliš velký/významný, než aby mohl/se nechal zkrachovat“. Autorka jde ovšem ve svých úvahách ještě dále, když rozvíjí (v zásadě marxistickou) myšlenku, že skutečnou příčinou krize je klesající míra zisku, a to především u (fyzicky) produktivních výrobců, a nejde tedy o krizi hospodářských politik, ale o krizi tzv. systémovou.

Komodity a dluhy

Další kapitola je věnována některým významným komoditním trhům a jejich roli v krizových jevech. Jsou zde charakterizovány tur-

bulence na trzích s ropou a na potravinových trzích. Zvláště pak průběh potravinové krize, jejíž světový počet obětí se odhaduje až na 5 miliónů, ilustruje neschopnost vytvořit konzistentní politiku tak, aby nebylo touto politikou dosahování vytčených cílů (v tomto případě ekologizace ekonomiky a snížení závislosti na ropě) hrubě deformováno vlastnostmi systému a jeho inklinací k preferenci spekulativních činností.

V následující části textu je precizně popsána současná realita, kdy nejvýznamnější ekonomické regiony světa, s výjimkou Číny, zachvátila panika související právě s bankovní a dluhovou krizí a příslušné instituce začaly hledat dílčí řešení. Realita faktického bankrotu USA se podle autorky odrazila na nesmělých pokusech Obamovy vlády o regulaci finančního sektoru a redukci dosavadního neúnosného typu přerozdělování v jeho prospěch zavedením bankovní daně. Autorka také věnuje velkou pozornost řecké variantě tzv. dluhové krize a kritizuje tendence tento systémový kolaps zdůvodňovat „rozežraností a leností“ Řeků, ale připomíná i „přínos“ velkých mezinárodních bankovních korporací (např. Goldman Sachs) na praxi falšování statistik v zájmu svých zisků. Jsou zde uvedeny i „záchranné“ nástroje vyvinuté na půdě EU, které ovšem nemohou zabránit tomu, aby se krizové procesy neodrazily v poklesu legitimacy a důvěryhodnosti celé EU či euroskupiny.

Mezinárodní obchod a finanční systém

Dále se Švihlíková zabývá změnami v mezinárodním obchodu a v mezinárodním finančním systému. Ukazuje, jak se krizové jevy promítly do propadu světové obchodní výměny a jak byly tímto vývojem oživeny debaty o míře liberalismu či protekcionismu v této oblasti. Autorka dále zdůrazňuje, že i na tomto

poli se prosazuje nárůst spekulativní činnosti, když pouze 2% světových transakcí, pokud jde o kapitálové toky, je spojeno s výměnou/směnou zboží a služeb. Tento jev se označuje už známým pojmem „kasinový kapitalismus“ a má svůj původ ve vyšší míře zisku u tohoto typu podnikání (např. míra zisku finančních korporací v USA činila v 60. letech minulého století 15%, ale v r. 2005 již 40%). Tento proces ještě vyostřilo rozšíření obchodování s tzv. bankovními (finančními) deriváty v průběhu 90. let, které významně zvýšilo míru rizika a nestability.

Problémy mezinárodního měnového systému jsou dále vyostřovány slábnoucí pozicí amerického dolaru jako světové (rezervní) měny a pokusy nalézt jeho alternativu. Autorka vidí ve snaze udržet roli dolaru ve světové ekonomice jen prodlužování „agónie“ amerického hospodářství. Jako určitá možnost regulace fikčních trhů je uvedena praxe vytváření států vlastněných stabilizačních fondů.

Trhy práce a globalizace

Situaci na trzích práce vidí autorka jako tzv. *race to the bottom*, tj. „závod ke dnu“ o to, kdo více flexibilizuje pracovní podmínky a kdo více stlačí mzdy pracujících. V této souvislosti je konstatováno, že globalizace nevedla k poklesu chudoby a naopak zvýšila úroveň nezaměstnanosti. Velmi charakteristické je, že na jedné straně klesá podíl mezd na celkovém vytvořeném produktu a zároveň roste mzdová diferenciace. Znamená to, že na středně a nízkopříjmové kategorie zaměstnanců připadá stále menší podíl i tak se zmenšujícího mzdového „balíku“. V textu je dále rozvinuta myšlenka o globalizaci, která se podle autorky v režii nadnárodních korporací stává pastí pro národní státy a likviduje jejich možnosti, pokud jde o uplatnění hospodářské (fiskální, monetární

a strukturální) politiky. To ovšem znamená také podkopání legitimacy národních elit.

Nový hospodářský hegemon a nový hospodářský řád?

Následující oddíl prezentované práce je uvozen sugestivní otázkou „Kdo bude ekonomickým vůdcem světa?“. I. Švihlíková se se skepsí vyjadřuje o pozici USA jako o „odcházející“ mocnosti a podepírá tuto tezi především poukazem na ztrátu produkční schopnosti této země s přehnanou spotřebou nepokrytou příjmy a na neschopnost hradit náklady spojené s udržením hegemonistické pozice. Nepříliš optimisticky je vykreslena i role EU, kde jsou jako negativa uvedeny problémy s demografickým vývojem, s nedostatečnou koordinací politik v jejím rámci i s energetickou závislostí. Japonsko se podle autorky stále nevypořádalo s důsledky „ztracené dekády“ v 90. letech, což vyústilo v současný katastrofický státní dluh (největší po Zimbabwe). Limitující je také vysoká surovinová závislost.

Nejperspektivněji se v tomto výkladu jeví skupina „BRIC“ (Brazílie, Rusko, Indie, a Čína), která ovšem není homogenní, nicméně jsou zde dle autorky i některé zásadní společné prvky (převaha dlouhodobého strategického uvažování, větší ingerence států/vlády a tendence k aktivnímu dlouhodobému investování).

Publikace I. Švihlíkové vyúsťuje v pasáž, nazvanou „Možné scénáře budoucího vývoje“, jejímž mottem je silné tvrzení, že současný vývoj, charakterizovaný růstem nerovností a sociální neudržitelností, neschopností reakce na krizi a drancováním přírodních zdrojů,

jistě povede k významným změnám, jejichž průběh, stejně tak jako celková architektura, je však nejasný. Autorka předkládá v zásadě tři scénáře, od „řešení“ v podobě fašizace společnosti přes určitou formu racionální celosvětové kooperace na bázi OSN (reforma shora), až po změny na základě probuzené pozitivní aktivity mas (reforma zdola).

Na závěr je možno říci, že Ilona Švihlíková celkem zdařile charakterizovala současnou realitu světové ekonomiky, jakkoli je její vykreslení místy až příliš pesimistické a pochmurné, což lze tvrdit také o popisu možných scénářů budoucího vývoje. Autorka se ovšem zdá být zároveň až příliš skeptická i k hospodářskému oživení, k němuž v mnoha zemích světa nyní dochází. Leckterý čtenář tak po přečtení této práce nabyde dojmu, že probíhající/dozrívající krize není v žádném případě „jen“ jakýmsi pomíjivým krátkodobým jevem na „cestě k prosperitě“, ale že v sobě nese významné budoucí změny současného převládajícího systému, a to nikoli pouze v ekonomické, ale i v politické rovině.

Jednoznačným pozitivem publikace je i její komplexnost a velké množství statistik a další faktografie, které přehledně ilustrují současnou světovou ekonomickou situaci. Umožní tak čtenáři dobře pochopit, že finanční a ekonomická krize z let 2008 a 2009 zdaleka není pouze „učebnicovým“ cyklickým výkyvem, následovaným krizí vládních rozpočtů, ale že její příčiny, konsekvence a kontext jsou mnohem složitější a hlubší, než je nám častokrát mnohými (ekonomy a politiky) předkládáno. ■